

Pengar som ristningar på träpinnar

Icke-monetära pengars funktion för fungerande lagbildningar

PER FORSBERG Örebro universitet

Lokala pengar spelade en central roll i byorganiseringen på 1700- och 1800-talen. Sådana lokala pengar var icke-monetära och förekom bara som ristningar på träpinnar, det vill säga karvstockar. I detta karvstockssystem var de lokala pengarna intimt sammanvävda med kreditnätverk och sociala relationer. Mot denna bakgrund argumenterar författaren för att lokala pengar möjliggjorde olika typer av sociala relationer, men även att sådana pengar kan förklara trögheten i utvecklingen av modernare former av kreditnätverk.

Inledning

Ristade pinnar, eller karvstockar som de ibland kallas, har använts över hela världen i olika former som ett sätt att skapa lokala pengar. De var vanliga i Europa och användes, vad vi vet, särskilt flitigt under medeltiden, men även i enstaka fall in på 1900-talet. Även om de ristade pinnarna varierade i form och funktion var huvudprincipen densamma. Symboler ristades in i en träbit. Sådana ristningar kunde till exempel visa hur många dagsverken olika gårdar gjort på byns gemensamma åker. Men, som vi kommer att se, kunde även ristningarna symbolisera mer abstrakta värden, som gjorde det möjligt att jämföra olika former av arbete och material.

Intresset i den här uppsatsen är inriktat mot karvstockarnas betydelse för att upprätthålla lokala kreditnätverk, som möjliggjorde organisering i form av olika lagbildningar, såsom: byalag, såglag, fåbolag, kvarnlag,

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

Per Forsberg (f. 1972), är docent i företagsekonomi och verksam som lektor vid Handelshögskolan, Örebro universitet. Han disputerade 2002 med avhandlingen *Berättelser och omdömen i en redares vardag*. De senaste åren har han bedrivit forskning om redovisningshistoria, bl.a. om redovisningens roll i Rydboholms fabriker. Hans nuvarande forskningsintresse rör byorganiseringens redovisning.

E-post: Per.Forsberg@oru.se

båtlag. På de karvstockar, som de olika lagen använde, symboliserade ristningarna räknepengar som var ett sätt att kvantifiera skulder. Detta gjorde det möjligt att hålla ordning och kontrollera att rättigheter och skyldigheter fördelades egalitärt. Det rör sig alltså om sådana pengar som på engelska kommit att kallas *money of accounts*, i den här uppsatsen synonymt med räknepengar, och de fungerade som lokala pengar.

I den här uppsatsen är de flesta exempel på hur karvstockar användes i byorganisering hämtade från övre Dalarna, men i vissa fall även från andra delar av Sverige under 1700- och 1800-talen. Detta material kommer främst från litteratur kopplat till Nordiska museets etnologiska undersökningar om byorganisering men även Grandells översikt av karvstockar, som utöver material från Nordiska museet inkluderar material från Finland.¹ I den mån denna litteratur kompletterats har det gjorts med material från Nordiska museets samlingar och arkiv: personliga forskningsarkiv, arkivets topografiska samling av och frågelistorna "Härads-, socken- och byorganisation" och "Kyrkbåtar".

Studien om karvstockar och lokala pengar bidrar till den litteratur som efterfrågar en bredare och mer mångfacetterad teori om pengar. Däribland kan nämnas Nigel Dodd som har poängterat att det finns flera olika typer av pengar med olika sociala funktioner. Därför behövs rikare och mer pluralistiska teorier, som avspeglar alla de olika typer av pengar som faktiskt används och att det behövs en debatt, om vem som har rätt att skapa pengar och varför.²

Att bidra med kunskap om olika varianter av lokala pengar och vilka funktioner de har, aktualiserar ett redovisningshistoriskt perspektiv³ som visar att pengar både kan undergräva och bygga upp nya sociala relationer. Med andra ord: pengar har performativitet, vilket i det här fallet betyder att pengar har effekter på kreditnätverk och sociala relationer.⁴ Men ett redovisningshistoriskt perspektiv kan även bidra till ökad förståelse för utvecklingen och förekomsten av olika typer av pengar i olika sociala sammanhang.

Viktigt i det här avseendet är Graebers studie om skulder de senaste 5 000 åren som uppmärksammar kopplingen mellan redovisning, kredit-

1. Axel Grandell, *Karvstocken: En förbisedd kulturbärare* (Ekenäs 1982).

2. Nigel Dodd, *The social life of money* (Woodstock 2014).

3. Mahmoud Ezzamel, *Accounting and Order* (New York 2012).

4. Ezzamel (2012).

nätverk, pengar och sociala relationer.⁵ Utifrån en antropologisk ansats argumenterar han för att skulder är sociala relationer och att kreditnätverk fungerar som ett socialt kitt, som binder människor samman. Historiskt sett finns flera exempel på hur bybor, genom att de gav varandra saker och på andra sätt hjälpte varandra, vävde ett nät av skuldrelationer. På det sättet utgjorde skulder själva grundstrukturen i samhället. Rena utbyten av saker som inte involverar kredit hörde däremot till ovanligheterna. Det samma gäller användandet av fysiska mynt. Historiskt sett har mynt främst använts av parter som inte kände varandra, av rikare handelsmän, statliga representanter och andra som inte var betrodda med kredit. Samma sociala grupper använde sig även av räntor.

Enligt denna antropologiska ansats är den vanligaste förekomsten av pengar inget annat än kvantifieringar av skulder, som endast förekommer i form av räknepengar. Men precis som när det gäller mynt har räknepengar inget värde i sig självt, utan har alltid både en social relation och fungerar som en räkneenhet. Därigenom har pengar förmågan att upprätta förbindelser mellan olika objekt. Och, pengar kopplat till kreditrelationer involverar alltid makt.⁶

Att betala sina skulder och göra rätt för sig är den starkaste moraliska skyldigheten som ofta tränger undan andra moraliska förpliktelser.⁷ Detta har betydelse för hur skuldsatta har behandlats och vad de har för möjligheter. Historiskt sett finns det flera exempel på hur skuldfällor uppkom där skulderna växte med räntan och skapade skuldfällor. Men det finns även exempel på årliga avstämningar och amnesti som gjorde att omoralisk ränta och livslångt skuldberoende kunde undvikas.

Denna antropologiska ansats, som utgår från att pengar har en komplex relation till såväl objekt som sociala relationer, kan hänföras till det heterodoxa perspektivet, som innehåller en kritik av den mer ortodoxa synen att pengar är något neutralt och har ett värde i sig självt.⁸

5. David Graeber, *Debt: The first 5 000 years* (Brooklyn 2012). Se även Marcel Mauss, *The Gift* (Illinois 1954).

6. Makt i det här avseende kan ses som både våld och makt som sociala möjligheter, se Hannah Arendt, *Om våld* (Göteborg 2008).

7. Graeber (2012).

8. Randall Wray, "From the State Theory to Modern Money Theory: An Alternative to Economic Orthodoxy", Levy Economics Institute: Working paper no. 792 (New York 2014).

Nationalekonomer, i varje fall Mitchell-Innes⁹ och Randall Wray¹⁰, som förespråkar den heterodoxa ansatsen, lyfter just fram argumentet att pengar inte är något annat än kredit och därför är kopplat till sociala relationer och att den form av pengar som haft störst betydelse är räknepengar. Enligt detta perspektiv uppmärksammas flera olika lokala variationer av pengar, men generellt uppträder pengar i bokföringens debet och kredit och där det finns en moralisk förpliktelse av att uppfylla sina skulder.

Enligt denna heterodoxa ansats ses alltså pengar som något socialt som får ett bestående värde i sitt sammanhang, och fungerar som fördelare av rättigheter och skyldigheter. Till den heterodoxa ansatsen hör bland annat *the Chartalist approach*,¹¹ som förklarar pengars värde av att staten går in som en garant för att godkänna pengar i form av skatteinbetalningar. Denna uppsats om byorganisering och pengar bidrar till den heterodoxa ansatsen om pengar, men inte när det gäller just statens roll i att ge pengar ett bestående värde, utan i stället hur pengar skapas och värde upprätthålls i lokala lagbildningar.

Byorganiseringens lokala pengar, som upprätthölls av karvstockarna, kan ses som en variant av det som bland heterodoxa ekonomer kommit att kallas *community currencies*.¹² Sådana valutor tas fram för specifika uppgifter och fungerar parallellt med dominerande valutor. Det finns flera nutida exempel på försök att implementera olika former av lokala pengar med syftet att möjliggöra självorganiserande samarbetsformer. Några sådana exempel är: tidsbanker för tjänster, ömsesidiga kreditnätverk, affärer för utbyte, sociala centra, lokalt gemensamt skötta parker och lojalitetsprogram. Syftet med införandet av sådana pengar har varit att stärka kooperativa värderingar, ömsesidig hjälp och stärka grannkänslan. I vissa fall har syftet även varit att införa nya typer av pengar, för att möjliggöra utbyte av varor och tjänster utanför det dominerande

9. Alfred Mitchell-Innes, "What is Money?", *The Banking Law Journal*, 30:5 (1913) s. 377–408; Alfred Mitchell-Innes, "The Credit Theory of Money", *The Banking Law Journal* 31:1 (1914) s. 151–168.

10. Wray (2014).

11. Wray (2014).

12. För en översikt se: Gill Seyfang och Noel Longhursts, "Growing Green Money? Mapping Community Currencies for sustainable development", *Ecological Economics* 86 (2013) s. 65–77; Neil Hughes, "The Community Currency Scene in Spain", *International Journal of Community Currency* 19 (2015) s. 1–11; Jérôme Blanc, "Community and Complementary Currencies", i Keith Hart, Jean-Louis Laville och Antonio David Cattani (red.), *The Human Economy* (Cambridge 2010) s. 303–312.

penningsystemet, och därigenom avskilja en ekonomi byggd på soliditet från den kapitalistiska ekonomin. Det förekommer att *community currencies* fungerar som kreditsystem utan ränta, men att en avgift i stället tas ut för de som håller i pengarna. Detta för att stimulera att pengarna sätts i omlopp. Sådana pengar är exempel på alternativa pengar som, enligt Dodd, snarare skapar sociala relationer än upplöser dem.¹³

Karvstockar kan ses som skärningspunkten mellan pengar, kreditsystem och sociala relationer. Därigenom knyter denna uppsats an till två centrala teman inom ekonomisk historia, nämligen pengar/kreditnätverk och byorganisering. Tack vare ekonomisk-historisk forskning vet vi ganska mycket om den formella ekonomiska sektorn med tillhörande moderna bankinstitutioner och kreditinstrument. Däremot har vi inte lika mycket kunskap om informella kreditrelationer. Men i den forskning som finns om informella kreditrelationer har det framkommit att den informella ekonomin inbegrep flera olika kreditinstrument som ofta förekom samtidigt.¹⁴ Denna forskning har lett fram till en diskussion om varför informella kreditrelationer levde kvar vid sidan av modernare kreditformer, som moderna bankinstitutioner, i stället för att ersättas av dem.¹⁵

En förklaring finns i Anders Perlinges studie *Sockenbankirerna* som utgår från att människor är kulturvarer och förklarar kreditrelationer mot bakgrund av ömsesidiga relationer som involverar makt som sociala möjligheter.¹⁶ Synen på människan som kulturvarer kompletterar transaktionskostnadsteorin, som förklarar utvecklingen av kreditsystem mot bakgrund av att de gör det lättare och mindre kostsamt för olika parter att låna pengar.

Perlinge lyfter fram att krediten i de informella kreditrelationerna bland bönder omfattade mindre belopp. Det var förtroende och ömsesidigt beroende som låg till grund för kreditnätverk i relationer som karakteriserades av släktskap, grannskap, arbetsgemenskap och vänskap. Det fanns en makt, en kontaktyta för sociala möjligheter, som stärkte

13. Dodd (2014) s. 372.

14. Håkan Lindgren, "The Modernization of Swedish Credit Markets, 1840–1905: Evidence from Probate Records", *The Economic History Association* 62:3 (2002) s. 810–832.

15. Anders Perlinge, *Sockenbankirerna: Kreditrelationer och tidig bankverksamhet – Vånga socken i Skåne 1840–1900* (Stockholm 2005).

16. Perlinge (2005) s. 21–23. Perlinge för en diskussion om behovet av att komplettera transaktionskostnader som förklaringsmodell med en syn på människan som kulturvarer.

sociala relationer och därmed bidrog till ett kreditnätverk grundat på ömsesidigt förtroende. Samtidigt fanns en mer omfattande kreditverksamhet som dominerades av personliga lån där handlare i städerna, handelshus och storbönder deltog, men även mindre bönder som hade ett överskott att låna ut. Det var framförallt olika former av skuldebrev som dominerade i sådana kreditnätverk.¹⁷

Även internationellt sett ger ekonomisk-historisk forskning bilden av att informella kreditsystem spelat en betydande roll och är kopplade till sociala relationer.¹⁸ Ofta var kreditnätverken som föregick moderna banker upprätthållna av notarier. De lån som notarierna förmedlade löpte ofta över längre tid och gällde större belopp. Sådana lån var vanligare bland rika personer i större städer, och låntagare och långgivare möttes över större geografiska områden. Lånens storlek växte i takt med allt kapitalintensivare investeringar. Allteftersom ledde sådana informella kreditnätverk till en koncentration av deltagare där medelinkomsttagare hamnade utanför kreditnätverket, men där kapitalet bland de rikare däremot började röra sig över allt större geografiska områden.¹⁹

Ett annat exempel är framväxten av kreditverksamheten i Japan²⁰ som skedde mot bakgrund av efterfrågan av större kapital, vilket ställde krav på koncentrerat av ackumulerat kapital. Denna ackumulation av kapital och utveckling av kreditnätverk skedde samtidigt som pengar blev mer lättflytande och möjligheten till större investeringar förbättrades. Lånen kom att sträcka sig över flera år och ökade i storlek.²¹ Denna utveckling hängde ihop med ett system av pengar och marknad där den allt större delen av hushållens förnödenheter hämtades – såsom bränsle och mat – utanför städerna. Detta stärkte i viss mån böndernas ekonomiska ställning. Men det finns även flera exempel på fattiga bönder som i

17. Perlinge (2005).

18. Philip T. Hoffman, Gilles Postel-Vinay, Jean-Laurent Rosenthal, "History, Geography, and the Markets for Mortgage Loans in Nineteenth-Century France", i Dora L. Costa och Naomi R. Lamoreaux (red), *Understanding Long-Run Economic Growth: Geography, Institutions, and the Knowledge Economy* (Chicago 2008) s. 155–176; Philip T. Hoffman, Gilles Postel-Vinay, Jean-Laurent Rosenthal, "The Old Economics of Information and the Remarkable Persistence of Traditional Credit Markets in France 1740–1899", opulerat manuskript, se <<http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic189407.files/Rosenthal.pdf>>.

19. Hoffman *et al.* (2008; 2007).

20. Ronald P. Toby, "Country Bankers in Proto-Industrial Japan: The Transformation of Credit", i A. Hayami, O. Saitō och R. P. Toby (red.), *The Economic History of Japan: 1600–1990: Volume 1: Emergence of Economic Society in Japan, 1600–1859* (Oxford 2004) s. 301–336.

21. Toby (2004).

desperation tog lån, som på sikt försämrade deras ekonomiska situation. Sådana kreditsystem ökade de sociala klyftorna.²²

I det här sammanhanget är det därför intressant att spegla byorganiseringens lokala pengar, kreditnätverk och sociala relationer mot modernare kreditrelationer, men även de olika informella kreditrelationer, som uppkom i framförallt städerna på 1700- och 1800-talen. Mer moderna kreditsystem, och till viss del även personliga kreditnätverk, kan kopplas till pengar med hög rörlighet och möjligheter till ackumulering av pengar. Sådana kreditsystem medför alltså sociala förändringar, ökar sociala klyftor, koncentrerar kapitalet och tenderar att göra fattiga bönder ännu fattigare. Men samtidigt ökar sådana kreditsystem möjligheten till ackumulering av förmögenheter och större investeringar för vissa grupper i samhället.

Argumentet i denna uppsats är att pengar, kreditnätverk och sociala relationer är sammankopplade och att det är redovisning, som karvstockssystemet är ett exempel på, som upprättar förbindelserna dem emellan. Detta kan bland annat förklara pengars och kreditnätverks sociala funktioner, men även att sociala relationer kan skapa en tröghet när det gäller förändringar och utveckling av pengar och kreditsystem. Karvstockssystemet levde nämligen, precis som flera andra informella kreditnätverk, kvar längre än man skulle kunna tro, åtminstone utifrån ett transaktionskostnadsperspektiv. Att sådana informella kreditnätverk levde kvar så pass länge, kan alltså förklaras av deras koppling till sociala relationer. Samtidigt är det viktigt att betona att pengar och kreditnätverk kan ha sociala effekter: införandet av nya pengar och förändringar av kreditnätverk kan medföra förändringar i sociala relationer.

Detta illustreras med exempel på byorganiseringens lokala pengar, som utgjorde en viktig komponent i det lokala kreditnätverket och som var intimt sammanbundet med byns sociala relationer.

Pengar ur ett redovisningshistoriskt perspektiv

Denna uppsats är skriven utifrån ett redovisningshistoriskt perspektiv, som fungerar som ett analytiskt perspektiv, genom att det sätter redovisningen – i det här fallet karvstockarna – i skärningspunkten mellan pengar, kreditnätverk och sociala relationer. Pengar i detta avseende är

22. Toby (2004).

ett värde-mått. De mått- och värdeenheter som räknepengar ger uttryck för gör det möjligt att upprätta listor, göra jämförelser och fördela resurser inte bara utifrån ett objekt, exempelvis dagsverken, utan även baserat på värde.

Ett redovisningshistoriskt perspektiv,²³ som utgår från att pengar har performativa egenskaper gör det möjligt att diskutera pengars funktion i byorganiseringen. Sådana pengar kan existera som materiella objekt, som mynt eller sedlar utanför redovisningen, men oftast förekommer pengar enbart som räknepengar. Ristningar på pinnar är ett exempel på detta.

Räknepengar uppstod i både Mesopotamien och Egypten efter att skriftspråken utvecklats. Skriftspråk föregicks i sin tur av enkla representationer såsom en ristning för en ko, eller en lerfigur föreställande en ko. Ristningarna gjorde det möjligt att räkna och hålla ordning på till exempel antal får i en fårhjord. Men när skriftspråket kommit till blev det möjligt med redovisning som innehöll abstrakta beräkningar och räknepengar. Skriftspråket gör det nämligen möjligt att namnge och kategorisera saker. När räknande, skriftspråk och redovisning kombinerades uppkom räknepengar.

När väl räknepengar började användas, förändrades principen för reciprocitet. Principen om byte av objekt till objekt ersattes med värde-reciprocitet, som innebar att utbyten till lika värde mätt i pengamått kunde ske. Objekt och tjänster kan nämligen göras jämförbara med hjälp av olika mått och standardvärden, för att sedan uttryckas i räknepengar. Sådana räknepengar kan sedan summeras och fördelas. När väl en sådan gemensam värde-mätare fanns, blev det även möjligt att hålla ordning på kredit, det vill säga skillnaden mellan skulder och återbetalningar. Därigenom kunde krediten i form av en abstrakt värde-enhet stå kvar in på nästkommande år.

Men när myntpengar uppkom, som gjorde att ett bestämt värde kunde cirkulera, det vill säga införde en rörlighet, inträffade en betydande förändring i samhället. Därmed inte sagt att pengar inte skulle ha någon koppling till objekt eller sociala relationer, i stället fick pengar snarare en allt komplexare relation till objekten och sociala relationer genom

23. Mahmoud Ezzamel & Keith Hoskin, "Rethorizing accounting, writing and money with evidence from Mesopotamia and ancient Egypt", *Critical Perspectives on Accounting* 13:3 (2002) s. 333-367; Ezzamel (2012).

att de skapade nya förbindelser mellan dem. Förut hade varje part varit både köpare och säljare. Nu blev det frågan om rena köpare och säljare. I stället för att byta ett objekt mot ett annat började man nu byta pengar mot objekt, för att sedan kunna byta detta objekt mot ännu mer pengar.

En särskilt viktig skillnad finns mellan en myntbaserad ekonomi och en icke-myntbaserad. I en icke-myntbaserad ekonomi kan inte pengar cirkulera och handlas med. Deras funktion ligger i stället i att de fungerar som standardvärdeenheter, som ligger till grund för utbyten över tid till ett stabilt värde. Det är sådana räknepengar som uppkom genom karvstockarna.

Det är alltså genom redovisningen där namn, kalkylering och värdeenheter förekommer, som uppkomsten av en valuta, som uttrycker ett värde, är möjlig. Olika typer av pengar, som uppträder i redovisningen, fyller olika sociala, politiska och ekonomiska funktioner. Som vi kommer se möjliggör inte enbart räknepengar kontroll från distans och utbyten av saker, utan även samverkan. Uppkomsten av pengar möjliggjorde nya kontrollsystem och underlättade såväl reciprocitet som deläggande.

Ristade pinnar som lokala pengar runt om i världen

Mot bakgrund av att övergången från enkelt räknande av objekt till räknepengar, och vidare till mynt, inträffade för cirka 4 000 respektive 2 500 år sedan i Mesopotamien och Egypten, är det förunderligt att ett system med karvstockar var i bruk i övre Dalarna fram till för 100–150 år sedan. En förklaring till detta är att icke-myntbaserade karvstocks-pengar fyllde en viss funktion i relation till creditsystemet och specifika sociala relationer.

Historiskt sett har lokala pengar blommat upp när kungars eller regeringars försök att införa sedel eller monetär valuta havererat.²⁴ Så var det särskilt under medeltiden, när användandet av mynt kraftigt minskade. Då ökade i stället användningen av lokala pengar som karvstockar, polletter, naturabetalningar och olika värdeenheter i redovisningsböcker. Sådana lokala pengar kan kopplas till lokala creditsystem och sociala relationer. Följande historiska exposé över karvstockar syftar till att understryka att karvstockarna, som ett redovisningsverktyg, gett upphov

24. Graeber (2012) s. 329, innehåller en redogörelse för hur lokala pengar blommade upp under olika perioder på olika platser, så fort de dominerande myntsystemen havererade och att det under medeltiden i princip endast var de resande som använde mynt.

till flera olika slags lokala pengar och har varit involverat i olika typer av kreditnätverk och sociala relationer. De har använts i såväl handel, hierarkiska organisationer som lokala samarbetsformer.

Enligt en myt ska det ha varit en minister till den kinesiske kejsaren som uppfann karvstocken runt 2 700 år före Kristus.²⁵ En vink om karvstockarnas betydelse och funktion i Kina är att det kinesiska tecknet för kontrakt bland annat innehåller tecknen "ristad pinne" och "kniv".²⁶ När det gäller den tudelade karvstocken är dess uppkomst osäker. Utvecklingen av karvstockar som kreditverktyg kan ha skett parallellt på olika platser i världen. Men den äldsta tudelade karvstocken, som finns bevarad, har hittats i Kina. Den är av bambu och var i bruk runt cirka 500 år före Kristus. Detta talar för att den tudelade tekniken kan ha spridits via sidenvägen.²⁷

Tudelade karvstockar, som den ovan nämnda kinesiska, användes förutom för kredit även som kontrakt. Principen för sådana karvstockar är att man tar en pinne, gör streck på den och klyver den sedan på längden, så att det finns streck på båda delarna. Eftersom pinnar har årsringar är det bara delarna från samma pinne som passar med varandra. Detta gör det möjligt att använda dem som kreditinstrument. Ett exempel: om en part ger någon åtta pälsar, inristas åtta streck på pinnen som sedan klyvs och därigenom har den ena parten ett kvitto på att den andra parten har en skuld i antingen pengar eller andra varor, som motsvarar värdet av de åtta strecken. Man kan även tänka sig att den som skickar saker med ett bud kan skicka med en del av den tudelade karvstocken med budet och den andra med ett annat bud. Den som tar emot sakerna kan då kontrollera att alla saker kommit fram, genom att sätta ihop delarna och kontrollera att inga ändringar har gjorts och sedan kontrollräkna varorna. Det har även förekommit att karvstockar har cirkulerat mellan olika ägare med en myntliknande funktion.²⁸

Karvstockar har även använts flitigt i Europa. Denna bild stöds av att det under de senaste 70 åren hittats flera karvstockar i bland annat Norge, Grönland, Irland, England, Nordfrankrike, Sverige, Polen,

25. Uppgiften är hämtad ur Graeber (2012) s. 435.

26. Flegg Graham, *Numbers: Their history and meaning* (New York 1983).

27. William N. Goetzmann and K. Geert Rouwenhorst, *The origins of value* (New York 2005).

28. Karl Menninger, *Number words and number symbols: A cultural history of numbers* (Göttingen 1958/2014).

Lettland och Ryssland. Framför allt är det i 14 ryska byar som flera karvstockar hittats, i synnerhet i Novograd. Dessa fynd är tecken på att karvstockar har använts längs handelsvägarna, som bland andra vikingarna brukade för handel, till exempel genom Baltikum på 900-talet. Men de äldsta karvstockarna som funnits i Nordeuropa har hittats i Elisenhof, Schleswig-Holstein cirka 700–800 år efter Kristus.²⁹

Något annat som talat för den betydande användningen av karvstockar i Skandinavien är att handelsmännen från Birka sägs ha gett upphov till ordet för karvstock på både ryska och finska, det vill säga *Pirka/Birka*.³⁰ Grandell (1982) pekar på att Birkahandelsnätverket förmodligen gett upphov till dessa ords användning. Detta handelsnätverk skulle därför kunna ha grundats och spridits genom etableringen av ett kreditssystem byggt på karvstockar. Därigenom har även karvstocksprincipen spridits längs vikingarnas handelsvägar. Mot detta talar att ordet *tally* härrör från italienskt, franskt och spanskt språkbruk. Men samtidigt påpekar Grandell att den tudelade karvstocken kallades *stock* i stället för *tally*. Den tudelade stocken sägs ha gett upphov till ord som *stockholder* och *stock exchange*.³¹

Det finns vidare flera olika bevis för att karvstockar var ett utbrett kreditinstrument i Europa. Förutom att fungera som ett kreditinstrument vid handel användes karvstockar som kvitto för inlämnade pengar eller andra saker i medeltida kloster. En av de äldsta specifika karvstockarna för att hålla ordning på skulder nämns i en instruktion från 1381 för järnbruk i Jesenice, Slovenien. Även judiska pengautlånare använde tudelade karvstockar för att hålla ordning på vilka som lånat pengar, åtminstone på 1400-talet.³² Karvstockar som giltiga juridiska kvitton och kontrakt omnämns i Basels lagbok från 1719 och Frankrikes civillagbok, även kallad *Code civile* (1804).³³

Precis som andra former av skulder har det förekommit årliga institutionaliserade avstämningar för karvstockar.³⁴ Handelsmännen tog med

29. Roman Kovalev, "Karvestokker – middelalderens 'regneark'", *Spor: Nytt fra fortiden* 17:2 (2002), s. 37–39.

30. Grandell (1982).

31. Som vi kommer uppmärksamma i det följande, ger Zidov (2010) en bild av att karvstockar användes minst lika mycket runt om i Europa som i Skandinavien. Nena Zidov, *Talysticks: The collection of the Slovene Ethnographic Museum* (Slovenien 2010).

32. Zidov (2010); Menninger (1958).

33. Menninger (1958), s. 231–232.

34. Innes (1913).

sina karvstockar och stämde av sina ömsesidiga fordringar och skulder i så kallade "clearing houses" under så kallade *fairs*, det vill säga större årliga marknader. Exempel på medeltida platser där sådana *fairs* hölls är St. Giles i Winchester och Brie i Champagne.³⁵

Men karvstockar har inte enbart använts för att hålla ordning på skulder i samband med handel, utan även inom hierarkisk organisering. I England användes sådana, åtminstone från 1300-talet, för att hålla ordning på statliga utgifter, skatteinkomster, det vill säga vilka som betalt sin skatt och vilka som inte gjort det. Dessutom användes tudelade karvstockar som checkar, som invånarna fick som ett värdebevis, som senare kunde lösas in i *Royal Treasure*.³⁶ I Sverige har skattefogdarna använt karvstockar för att hålla ordning på vad gårdarna skulle betala i skatt och hur mycket de betalat. Fogdarna hade en karvstock för varje by där varje gårds bomärke var inristat. Vid varje bomärke gjordes skåror för att markera hur mycket som faktiskt betalats. Grandell anser att den typ av karvstockar som användes för organisering av byar kommer just från skattekavlarna. Han menar att kavlen, som användes för att registrera bydagsverken, var av samma typ som skatteuppbördskaflen.³⁷ I England fick karvstockarna vidare betydelse än bara för skatteupptag. De sägs ligga bakom utvecklingen av Londons finansiella marknad och gjorde det möjligt för krediter att växa och överkomma problem med begränsad tillgång till mynt.³⁸

Men det är svårt att säga vilken typ av karvstock som var först. Karvstockar har funnits under lång tid och använts i flera olika syften. På flera ställen i Europa har karvstockar använts bland annat för att hålla koll på hur mycket skatt som olika individer/gårdar betalat. I Rom, runt Kristi födelse, användes trästickor för att hålla ordning på skatteinbetalningar och på samma sätt fungerade det under medeltiden i Ungern, Frankrike, England, Nederländerna, Bulgarien, Ryssland, Kroatien, Bosnien, Dalmatien och Serbien.³⁹

Men karvstockar har även använts för registrering av hur mycket arbete som gjorts, som kvitto för mottagit gods, som registrering av

35. Innes (1913).

36. Menninger (1958); Glyn Davies, *A History of Money: From Ancient Times to the Present Day* (Cardiff 2002).

37. Grandell (1982).

38. Davies (2002) s. 147–153, 174.

39. Zidov (2010) s. 109–110.

skulder, får- och koskötsel, gruvskötsel, rösträkning, turordningar och böter.⁴⁰ Ett svenskt exempel på karvstockar, som användes för att hålla koll på utfört arbete, var de som nyttjades i de svenska bruken.⁴¹ Eftersom flertalet arbetare inte kunde läsa eller skriva var karvstocken ett bra alternativ. Det räckte med att göra en skåra för varje utfört dagsverke eller för varje leverans av något. Ofta utskars initialer för namn och på stickornas sidor noterades dagsverken med skåror. Karvstockarna togs sedan till en bokhållare som fyllde i redovisningsböckerna med hjälp av informationen från karvstockarna. Karvstockarna med de inristade initialerna och dagsverkena fick senare sin motsvarighet i kolumner i bokhållarens böcker.⁴²

Karvstockarna runt om i världen påminner om varandra vad gäller funktionerna att utgöra kontrakt och hålla räkning. Men ofta användes lokala symboler, som endast kunde förstås av en begränsad krets. De inristade symbolerna var ofta personliga och kunskapen om de gick i arv från generation till generation.⁴³ Men det finns några symboler som är vanligt förekommande åtminstone i Europa, såsom enkla streck, punkter, cirklar och stjärnor, även om deras betydelser varierar.⁴⁴ Symbolerna I, V och X används däremot ofta för att beteckna 1, 5 respektive 10. Men det är inte frågan om romerska sekventiella räknesiffror utan om grupperingar.⁴⁵

När det gäller byorganisering finns det bland annat karvstockar bevarade från Schweiz. Karvstockar användes där för att hålla ordning på ko- och fårskötseln. Från Wallis i Schweiz finns flera exempel på hur karvstockar användes vid mjölkning och för att fördela mjölken lika bland byinvånarna. I Wien användes tredelade kavlar för att hålla ordning på snöborttagning.⁴⁶ Runt om i Europa finns flera exempel på hur trästickor använts för kontroll av transporter, inom gruvor, rösträkning, olika former av turstavar – nattvakt, bära flagga, skogsarbete, klockringning – användningen av avelstjur eller bakstuga.⁴⁷ Ett annat exempel från Wallis är de karvstockar som användes för att fördela utnyttjandet

40. Zidov (2010) s. 111–117.

41. Grandell (1982).

42. Grandell (1982).

43. Zidov, (2010); Menninger (1958).

44. Zidov (2010) s. 100–104.

45. Menninger (1958) s. 230.

46. Zidov (2010) s. 117.

47. Zidov (2010) s. 118–120.

av den gemensamma vattenkanalen mellan de enskilda gårdarna. Detta gjordes genom att bevattningsrätter uttryckt i timmar ristades på pinnar. Ett annat exempel från Schweiz är samarbete mellan kobönder, som använde karvstockar för att hålla ordning på hur mycket mjölk de tagit från den sammanförda kohjorden och stämt av det med hur mycket mjölk var och en hade rätt till.⁴⁸ Ett annat exempel på hur karvstockar möjliggjort samarbete är lokala vinkällare där byborna kunde låna vin. Både tudelade och enkla karvstockar användes för att hålla ordning på detta.⁴⁹

Ristade pinnar har även använts för att hålla ordning på goda respektive dåliga gärningar.⁵⁰ Inom byorganiseringen användes alltså såväl enkla som tudelade karvstockar. Men det finns även exempel på att karvstockarna färgades röda, för att det skulle gå att se om några ändringar gjordes på dem.⁵¹

Även om karvstockarna i byn påminner om de som användes i hierarkiska organisationer och inom handel så skiljer de sig åt. Framför allt när det gäller de lokala pengar som användes i de olika lagbildningarna som byggde på principer om egalitär fördelning.

Samarbetslag i och runt byn

I det följande presenteras byorganiseringen och vilka principer denna byggde på. Därefter följer en redogörelse för hur olika karvstockar utformades och användes, främst i Dalarna under 1700-talet fram till och med slutet av 1800-talet. Det var dessa karvstockar som upprätthöll ett kreditnätverk som gjorde fungerande lagbildningar möjliga. Och, som vi kommer se, möjliggjordes komplex fördelning just tack vare de räknepengar, vars enda tecken på existens var ristningar på stickor.

De karvstockar som användes i olika lagbildningar i och runt byn visade hur olika gårdar var integrerade i en gemensam ekonomi när det gäller jordbruk, boskapsskötsel, fiske och andra sociala arrangemang. Det finns ett antal grundläggande principer för hur fördelning, samarbete och kontroll gick till. I olika byar var en del principer mer dominerande än andra.

48. Menninger (1958) s. 229–235.

49. Zidov (2010) s. 132–135.

50. Zidov (2010) s. 119–120.

51. Menninger (1958) s. 229.

Ett sätt som olika gårdar kan samarbeta, är genom omgångsprincipen, det vill säga att medlemmarna i en lagbildning turas om att utföra en syssla. En annan princip är bötesprincipen som bygger på att de som inte uppfyller sina skyldigheter får en skuld till laget och får böta. Därtill finns bytesprincipen där utgångspunkten är att man ger något för att få något annat i gengäld. Dessutom förekommer lottning, som till exempel används av fiskare som delar upp fångsten i olika högar som de sedan lottar om. De olika samarbetsprinciperna avspeglar sig i utformningen av karvstockspengar. Som vi kommer se, är det ofta enkelt att göra gränsdragningar av karvstockar, som användes i samband med turordningar, böter, byten, eller för den delen även lottning. Därtill skulle man kunna tala om gemensamma fester i samband med gemensamma aktiviteter, såsom takläggningar, skörd eller när någon gård behövde hjälp av de andra. Men då är det mer frågan om mat och brännvin som sociala valutor och då verkar inte karvstockar ha använts.⁵²

Följande beskrivning utgör en typisk bild av hur en traditionsenlig bystämma gick till.⁵³ Den huvudsakliga bystämman inträffade en gång per år, vanligtvis i maj. Under denna stämma utfördes bland annat gårdesgårdssyner och man gjorde upp räkningar om gemensamma dagsverken. En central karvstock för byorganiseringen var grannstaven med bymedlemmarnas bomärken inristade med årtal för inträdet i byn. En annan karvstock var pliktkäppen där gårdarnas bomärken var inristade och bredvid dessa ristades streck in för att hålla ordning på böter. Dessa streck skars sedan bort när gården som stod i skuld gjort rätt för sig.

Bystämman avslutades med grannölet. När den speciella skeden, deppan, kunde simma i den uppvärmda grytan ansågs brygden vara godkänd.⁵⁴ Man drack sedan ur enskilda skålar. I andra byar förekom även en pokal, som fick gå runt bland bystämmodeltagarna. Vem som var ålderman skiftades vanligen vid bystämman. Men det hände att den

52. Enligt Graeber (2012) s. 130 används sociala valutor inte för att sälja och köpa saker, utan mer som gåvor och för att smörja sociala relationer. Exempel på sådana är kläder och mat. Ibland kan även sociala valutor kopplas till böter och avgifter.

53. Beskrivningen av den typiska bystämman är hämtat från Sigurd Erixon, "En bys insignier och instrument", i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*, första bandet, del I och II (Stockholm 1929) s. 95–106.

54. Det är osäkert vad denna brygd egentligen innehöll. I till exempel Mollösund utgjordes den av svagdricka, ägg och brännvin som blandades och värmdes upp." Sven T. Kjellberg, "Mollösund" *Svenska kulturbilder*, i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), band 2, del III och IV (1930) s. 221–248.

som hade större mantal än andra fick vara ålderman/byfogde oftare. Åldermannen var även ansvarig för bybudskavlen som användes för att kalla samman till bystämman, genom att bymedlemmarna lät den gå från gård till gård.

Som vi kommer se senare användes brännvin och mjöd ofta för att betala böter. I till exempel Utby, Wadsbo, Västergötland, symboliserade varje ristat streck ett fel på gärdesgården. Böterna utgjorde där ett halvstop brännvin för varje fel som inristats. Brännvinet dracks sedan upp vid det efterföljande grannölet.⁵⁵

Byorganiseringen var till viss del formellt reglerad i byordningar som beslutades av bystämman, där gårdarnas representanter deltog. Liknande ordningar fanns även för rotar och socknar. De äldsta nedskrivna byordningarna som finns bevarade härrör från slutet av 1600-talet. I byar användes länge muntliga överenskommelser som byordningar, men de kom allteftersom att skrivas ned. De nedskrivna byordningarna kan därför ge en aning om äldre sedvänjor och vilka rättigheter och skyldigheter som fanns i byarna.

Byordningarna i Sverige blev till viss del standardiserade efter det av kungen utgivna brevet, daterat 1742. Men denna så kallade mönsterbyordning var inte tvingande, utan skulle antas av bystämman för att gälla. Ofta har byarna använt mönsterbyordningen rätt av, eller med mer eller mindre ändringar.⁵⁶ Det finns flera byordningar bevarade från vissa områden i Sverige. I Dalarna är de dock väldigt sällsynta. Där kan skrivna ordningar på socken- eller rotenivå ha spelat en större roll.

Mönsterbyordningen innehåller främst uppräknande av skyldigheter mot det gemensamma och vilka böter, specificerat i pengar, som skulle betalas av den som inte bidragit med dagsverken som bystämman enats om. Men även vilka böter som gällde om någon till exempel gått över någon annans åker eller inte håller ordning på sina grisar. En idé med mönsterbyordningen var även att se till att böterna som betalats skulle användas på ett för byn nyttigt sätt, som till exempel stöd för fattiga eller till brandsläckningsverktyg. Före mönsterbyordningen verkar böterna ha betalats i form av brännvin eller panter, i de fall någon inte ville eller kunde betala. Det omtalas även att ölet fick gå runt

55. Etnologiska undersökningen E.U. 38591, Nordiska museet, om hur det fungerade i Utby.

56. Sigurd Erixon, "Svenska byordningar" *Folk-liv*, 17/18 (1953-1954) s. 81-124.

som ett tecken på att den som bötat återupptogs i bygemenskapen.⁵⁷

Det är möjligt att gårdar med flera manfolk i äldre tider fått tilldelat sig större jord bland det gemensamma. Men annars verkar gårdens storlek varit det som bestämde hur stor del av det gemensamma som hörde till gården. Det förekom även att en gårds del i en by baserades på antal kor.⁵⁸

Omgångssystemet

För att fördela ansvaret för flera av byns gemensamma sysslor användes karvstockar av typen omgångskavlar. Principen var att gårdarna turades om att utföra sysslor i olika omgångar. Omgångskavlarna, som även kan kallas turkavlar, flyttades runt bland byns gårdar och var ett sätt att visa och hålla ordning på vilken gård som stod på tur att utföra en viss uppgift.⁵⁹ Det fanns flera olika slag av omgångskavlar som användes inom byn: byturkavlar, sjukhjälpskavlar, vallgångskavlar och ordningsmannakavlar.⁶⁰ Dessutom fanns omgångskavlar som användes för sysslor som socknen var ansvarig för: fattigkavle, kronoturskavle, plogkavle, skjutskavle, kyrkoturkavle, söndagsskolkavle och läsförhörskavle.

Turkavlarna gick i sin enklaste form runt som nutidens ordförande-klubba. Det förekom även att den kompletterades med en pliktstock/bötesstock, där eventuell underlåtenhet att utföra en tjänst markerades. Det hände även att streck gjordes på turklubborna, för att med större noggrannhet hålla ordning på hur många dagsverken som de olika medlemmarna gjort.

Den som ingår i byalaget hade skyldigheter och när de inte uppfylldes uppkom en skuld som kvantifierades i form av räknepengar. Ibland användes dagsverken som värdeenheter, ibland räknepengar kunde stå för ett visst mått brännvin men också myntenheter. Abstrakta värdemått som pengar – dagsverken kunde också vara ett abstrakt värdemått – gjorde att icke utförda plikter kunde ersättas på annat sätt än att ett försummat dagsverke gjordes igen med ett dagsverke. Pliktstockar kan ses som en

57. Sigurd Erixon "Granne är grannes broder" *Fataburen: Nordiska museets och Skansens årsbok 1931* (Stockholm 1931) s. 83–98.

58. Gösta Berg & Sigfrid Svensson (red.), *Grudbo på Sollerön: En byundersökning* (Stockholm 1938) s. 80.

59. Se Grandell (1982), särskilt när det gäller systemet med omgångskavlar i Finland, men som anses vara liknande det svenska.

60. Se material från Nordiska museets katalog över byorganiseringsinstrument.

teknologi som gjorde det möjligt att ersätta dagsverksenheter med värde och därigenom infördes principen för reciprocitet genom värde.

Bötesprincipen: pliktstockar

På de så kallade pliktstockarna fanns bomärken inristade och jämte bomärkena, eller på motsvarande sida på kavlen, förekom ristningar som markerade eventuella böter. Rena pliktstockar var troligen enbart kopplade till böter uttryckta genom räknepengar. Andra former av stockar med liknande funktion, men där böterna utgjordes av dagsverken, fanns också, till exempel gårdsgårdskavlen.

Ett typiskt exempel på en lagbildning där bötesprincipen har tillämpats är fiskelägen med hamnar som en gemensam angelägenhet.⁶¹ Denna princip byggde på att de som inte bidrar till det gemensamma fick böta. I hamnens angelägenheter var det inte gårdarna med fast mark som var medlemmar, utan de som använde hamnen. Inträdesavgiften till hamnlaget var i äldre tider öl och brännvin, men senare tillkom avgifter i form av pengar. Den som var medlem i hamngemenskapen hade både rättigheter och skyldigheter. Varje medlem i denna organisation hade en kavle, kallad knävling. Varje knävling hade en unik form för att underlätta identifiering av vilken knävling som tillhörde vem.

På knävlingen ristades årtalet för inträdet in tillsammans med bomärke och/eller initialer. Dessa knävlingar användes som böteskavlar. Om inte en medlem i hamnlaget ställde upp på de gemensamma arbetena i hamnen ristades ett streck på dennes knävling. Knävlingarna, som var försedda med ett hål, trädde upp på ett snöre och förvarades av åldermannen. Åldermannaämbetet gick runt bland medlemmarna.

Vid fastlagsmåndag blåste åldermannen i ett horn för att kalla till stämman. Under denna sammankomst räknades de totala böterna samman och betalades. De ristade strecken på knävlingen skars bort när böterna betalats. Vad som framgår från vad Eskeröd skrivit så fanns inga möjligheter att göra extra dagsverken och därigenom hamna på plus.⁶²

61. Avsnittet om knävlingar och hamnlag bygger på Albert Eskeröd, "Knävlingar från Branteviks fiskeläge i Skåne", *Fataburen: Nordiska museets och Skansens årsbok 1906* (Stockholm 1906) s. 75–90.

62. Eskeröd (1906) s. 75–90.

Bydagsverkskavlar

Principen för bydagskavlar var att alla gårdar skulle, baserat på deras mantal, utföra ett visst antal dagsverken. Streck gjordes löpande för att hålla ordning på utförda dagsverken. Dagsverken noterades med kryss eller streck och betydde antingen häst-, man- eller kvinnodagsverken.⁶³

Enligt Grandell ska det endast finnas 15 stycken bydagsverkskavlar bevarade och de är antingen från Dalarna eller från Vörå socken i Finland.⁶⁴ Men det finns, som nämnts ovan, fler från andra ställen i Europa.

När Nils Lithberg går igenom vilka karvstockar som användes för att hålla ordning på rättigheter och skyldigheter i en by, nämner han typerna skultstören, rotekavlen och skuldstickan.⁶⁵ På denna kavle användes enheterna tal och milar. Ett tal, ett helt streck, avsåg ett mansdagsverke, ett dagsverke utfört av en kvinna ett halvt streck och en mil ett dagsverke med häst och man. Detta är ett exempel på hur dagsverken fungerar som en abstrakt värdemätare, som blir till räknepengar när de ristas in i karvstockarna och de olika gårdarnas totala bidrag jämförs.

Karvstockar som användes av såg- och kvarnlag

Vid sidan av byalag och fåbolag organiserade sig gårdarna i olika lag, för att kunna utträta flera olika sysselsättningar. Även organiseringen av dessa lagbildningar byggde på gemensamt ägande. Nedan presenteras några av de kavlar som användes inom såg- och kvarnlag.

Enligt Grandell (1982) ska skyldighet att underhålla kvarnen och rätten att använda den baserats på gårdens storlek. Men det finns även exempel på att gårdarna förvärvade andelar i kvarnrotar och att flera gårdar från olika byar delade en kvarn.

Såg- och kvarnlag är särskilt intressanta när det gäller räknepengars funktion. I dessa lag var det nämligen inte bara dagsverken som lagmedlemmarna bidrog med. Andra typer av bidrag var material i form av timmer, bräddor och arbetsdagsverk med häst och vagn. Därtill var medlemmarna tvungna att skjuta till/lägga ut mynt för delar till verksamheten som de inte kunde skaffa själva. Därför krävdes en redovisning, som höll ordning på vad de olika medlemmarna bidrog med, och därefter

63. Grandell (1982) s. 73.

64. Grandell (1982).

65. Nils Lithberg, "Runstavens uppkomst", *Fataburen: Nordiska museets och Skansens årsbok 1921* (Stockholm 1921) s. 1-27.

en avstämning, för att balansera rättigheter och skyldigheter. För detta krävdes en värdeenhets som gjorde det möjligt att jämföra olika arbets- och materialinsatser. Dessutom skulle rätten att använda kvarnar och sågar baseras på hur stor andel varje medlem hade och såväl insatser i form av arbete som material skulle ställas i relation till detta.

När det gäller att förstå hur de olika såg- och kvarnstockarna fungerade finns några ledtrådar från finska Svensk-Österbotten.⁶⁶ Enligt Gabriel Nikander baserades rättigheten att använda bygemensamma tillgångar på hemmans skattetal eller andel i byn. Men själva utnyttjandet var kollektivt. Brukandet av gemensamt ägda sågar och kvarnar reglerades i Finland genom Kristoffers landslag (1442) och 1734 års lag. Principen var att de som byggt en kvarn fick använda den till att kostnaderna täckts. Därefter kunde även andra få använda den. Ju fler som använde kvarnen, desto mer komplicerat blev det att fördela malningstiderna egalitärt. Därtill gjorde variationer i forsens styrka det ytterligare svårare att fördela malningsdagar på ett någorlunda rättvist sätt, eftersom sågen fungerade bäst endast några veckor på våren och några på hösten.

I Österbotten användes följande lösning. När forsen var som starkast fick varje intressent mala ett helt dygn. När den inte var lika stark, bara ett halvt dygn. Den som fick mala sist under hösten, fick börja på våren för att det skulle bli rättvist. Ibland användes även hemmansnummer som turordning. Då fick de med lägst nummer börja på våren och de med högst börja på hösten.⁶⁷

De som varit med och byggt en kvarn, antingen från start eller deltagit med underhåll, fick använda kvarnen mer än andra. Men det finns även exempel på när nyttjanderätten av kvarnar bestämdes av storleken på varje gårds mantal. Dessutom finns domar som säger att skyldigheten att underhålla kvarnar ska bygga på nyttjanderätten.⁶⁸

I Gruddbo i Dalarna var malningen organiserad så att varje kvarnlag hade 144 andelar.⁶⁹ Varje andel kallades timmar. Det antogs nämligen att under en vecka kunde man använda kvarnen i 144 timmar, sex dagar multiplicerat med 24 timmar. En andel gav således rätt att mala i en

66. Gabriel Nikander "Kvarnrotar och såglag i svensk-österbotten", i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*, band 6, del XI & XII. (1932) s. 159–184.

67. Nikander (1932).

68. Nikander (1932).

69. John Granlund, "Familj och gård", i Gösta Berg & Sigfrid Svensson (red.), *Gruddbo på Sollerön: En byundersökning*. (Stockholm 1938), om kvarnar se sidorna 97–102.

timme. Andelarna kunde säljas och köpas eller gå i arv. Turordningen byggde på att hela dygn lottades ut för hela året. Om kvarnen var ledig kunde den som inte hade någon del i den mala för en avgift på en krona per dygn. Varje kvarn hade en kvarnfogde som höll ordning på turordningen, förvarade nyckeln och såg till att medlemmarna i laget, på ett rättvist sätt, bidrog med underhåll. Vid en årlig avstämmning, där de kavlar som använts under året ställdes samman, värderades alla insatserna i pengar och den som hade bidragit med mindre kom i skuld till laget. Faktiska pengar inkrävdes inte, utan i stället såg kvarnfogden till att den som stod i skuld fick arbeta igen sin skuld. Även vid byggandet av kvarnar användes beräkningar baserat på pengar där material och dagsverken värderades. Men även i sådana fall fungerade pengar endast som värdemätare.⁷⁰

Sågar var organiserade på samma sätt som kvarnar. Men med skillnaden att kvarnar användes för husbehov, medan det förekom att sågar ofta användes för att tjäna pengar genom att såga mer än för husbehov. I varje fall i Finland – det är osäkert hur det var i Sverige. Nyttjanderätten av sågar bestämdes utifrån hemmans storlek. Därtill kom problemet att timret som användes både till sågen och till plankor, var taget från byns gemensamma skog. Därför finns det domar, som sa att även om någon byggt mer på sågen, så är det mantalet som bestämde vilken andel någon hade i sågen. Arbetet med underhållet bestämdes utifrån hur stor del intressenterna hade i sågen.⁷¹ I Dalarna benämndes andelarna i sågen ”stockar”. Det totala antalet andelar varierade från såg till såg och var inte fixerat som för kvarnar.⁷²

Både när det gäller sågning och malning kunde extra dagar köpas av laget. Priset sattes i pengar, men utgjordes i praktiken av extra dagsarbeten eller material till sågen.

Det finns ganska många olika sågkavlar bevarade och hur de är utformade varierar mycket. Det finns allt från enkla stickor, med ett bomärke följt av streck, till kavlar med flera sidor, som fungerade som kolumner, där det går att utläsa hur mycket timmer, som de olika gårdarna bidragit med till bygget och underhållet av sågen. Men även hur många dagsverken gårdarna bidragit med i både bygge och underhåll. Därtill går det på

70. Granlund (1938) s. 97–102.

71. Nikander (1932).

72. Granlund (1938), om sågar se s. 102–105.

en del kavlar att utläsa turordningen som man sågade efter. Kavlarna var ett sätt att hålla reda på att inte någon gård sågade fler dagar än vad som motsvarade gårdens insatser.

Gästbudskavlen och bröllopkavlen

När det kommer till hur räknepengar användes för bytesprincipen är bröllopkavlarna särskilt belysande. I samband med bröllop gjordes en karvstock, för att hålla ordning på hur mycket som gästerna gav brudparet. Bakgrunden var att i stället för omgångsprincipen, som dominerade på Gotland, var det bytesprincipen som ofta gällde i övre Dalarna. Detta betydde att beroende på hur mycket malt en gäst hade med sig till brudparet, så fick de olika mycket att dricka. Med andra ord bytte gästerna i princip till sig dricka. Hur mycket varje sällskap gav brudparet kunde även påverka var sällskapen fick sitta vid långbordet under festen.

På bröllopkavlen fanns gästernas bomärken inristade. Kavlen hade dessutom formen av ett långbord och bomärkena markerade bordsplaceringen. Som nämnts ovan skulle varje sällskap ha med sig malt som användes till bröllopsbrygden. Vid varje bomärke gjordes ristningar för att hålla ordning på hur mycket varje sällskap givit som gåva. Alltefter som gästerna blev serverade gjordes sedan ytterligare ristningar för att hålla ordning på hur mycket dricka som serverats till respektive sällskap. Mat var man däremot oftast tvungen att ta med sig själv.⁷³

Ristningarna fungerade i det här fallet som ett slags värdemätare som möjliggjorde utbyte av en sak mot en annan. Utbytena skedde inte direkt utan en viss tid gick mellan att gåvan lämnades och drycken serverades. Räknepengarna som ristningarna höll ordning på hade förmågan att bevara värde. Men de här räknepengarna konstruerades för en viss funktion, ett visst utbyte, i ett visst sammanhang och var därigenom begränsade till ett visst rum under en viss tid.

När det gäller bröllop fanns även en kavle som användes vid byggandet av bröllopsstugan. Alla gårdar i byn skulle bidra med plank, timmer, bräder och dagsverken. För detta användes en kavle där det noterades hur mycket respektive gård bidrog med till stugan.⁷⁴

73. Bröllopkavlen finns beskriven av Grandell (1982) och Sigurd Erixon, "Bröllopsstugor", i Sigurd Erixon & Sigurd Wallin (red.), *Svenska kulturbilder*, band 1, del I och II (Stockholm 1929) s. 239–256.

74. Erixon (1929).

Båtsticka

Vid sidan av byalaget fanns även båtlag. Det var genom sådana båtlag som skötseln och färden med kyrkbåtar organiserades.⁷⁵ Ofta, särskilt om byarna var stora, fanns det flera båtlag i samma by. Ett båtlag kunde bestå av upp till 29 medlemmar. Det var båtlagen som ägde kyrkbåten, men varje gård ägde sin egen åra och årtull, som båda var markerade med gårdens bomärke. Även gårdarnas bestämda sittplatser i båten var markerade med bomärken. Ibland förekom att gårdarna hade olika många andelar i båtlaget. För varje andel, eller lott som det i det här fallet kallades, en gård hade i kyrkbåten kunde den ta med sig en person. Varje gård var alltså tvungen att betala en lott för varje sittplats.

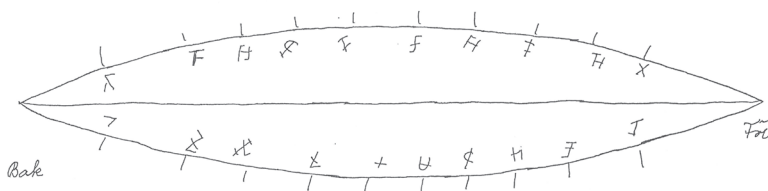
På båtstickan fanns kyrkolagets medlemmar markerade med bomärken. Vid varje bomärke inristades streck som visar hur många andelar som hörde till varje gård.

Båtlaget stod för kostnader för både bygge och underhåll av båten. Gårdarna som var delägare var skyldiga att bidra till båtlaget med arbete. Det kunde röra sig om att tjära båten, men även bistå med material såsom tjära, virke, järn och kontanter. Gårdarnas insatser varierade beroende på hur många lotter varje gård hade. Det finns protokoll bevarade från ett bygge av båthus i Nusnäs, som innehåller en sammanställning över olika delägars bidrag i form av dagsverken, smidning och spik, som översatts till räknepengar för att göras jämförbara. Insatserna kunde göras jämförbara genom att de översattes till räknepengar och en avstämning kunde göras i relation till hur många lotter, det vill säga andelar i båten, som varje gård var ansvarig för.

Båtlagen ägde och underhöll även båthus. Även här var principen att varje gård skulle bidra med arbete och material – och ibland även myntpengar – som motsvarade respektive gårds antal lotter. Varje gård hade även ansvar för den del av taket som fanns ovanför respektive säte i båten. På så sätt fungerade hela båten som en stor karvstock som markerade rättigheterna, det vill säga sitsar, men även skyldigheterna som bestod i underhåll av taket ovanför sitsarna.

Båtstickorna skiljer sig från flera andra typer av kavlar. På båtstickorna gjordes nämligen nuggorna i form av romerska siffror. Om ett

75. Avsnittet om båtlagen bygger på Sigurd Erixon, "Kyrkbåtslag" *Tidskriften Budkavlen*, nr. 2 (1929) s. 39–55 och Nordiska Museets frågelista om kyrkobåtar (E.U. 6716; E.U. 6922).

FIGUR 1: Skiss från 1933 på bomärken i kyrkbåten Hurwäder i Nusnäs, Mora socken, Dalarna. Nordiska museet, Etnologiska undersökningen (E.U) 6922. Skissen är gjord efter protokollet från båtstämman för Hurwäder den 12 maj 1850.

snett streck var streckat betydde det fyra. Ett heldraget streck fem. Två heldragna streck i kors betydde tio.⁷⁶

Kavlar kopplade till roten och skatt

Utöver ovan nämnda kavlar, som rör organisering av själva byn, fanns även kavlar som användes för att kontrollera skatt och tionde och att soldaten i byn fick olika former av understöd. Prästen hade en kavle som liknade skatteuppbörds kavlen, för att hålla ordning och kontrollera att de som skulle betala tionden också gjorde det.⁷⁷ Den med störst betydelse för lagbildningar, som rörde gemensamma uppgifter, verkar ha varit rotekavlen.

Rotekavlen, eller rotsedeln som den även kallades, visade rotens totala skatt och rotebondens del baserat på jordinnehav. Måttet är pengar, men det var rotebondens del i roten som gjorde rotsedeln viktig. Rotekavlen användes nämligen för att se till att rotebonden bidrog till den soldat som de tillsammans med de andra inom samma rote var ansvariga för. På denna kavle bestämdes varje rotebondes del i den totala roten. De romerska siffror som skars in i karvstocken visade hur många skillingar rotebonden var skyldig och de mindre siffrorna hur många runstycken.

Bland annat i Leksand fick roten en mer utvidgad betydelse än på många andra ställen.⁷⁸ Här användes rotedelen som en kvot, för att fördela olika typer av gemensamma angelägenheter, på samma sätt

76. Erixon (1929).

77. Mats Hellspong & Orvar Löfgren, *Land och stad: Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid* (Malmö 1994).

78. John Granlund, *Rote- och tunnlag som folkliga lagbildningar*, i Leksands sockenbeskrivning del III (Falun 1971).

som rotens skyldighet mot soldaten. I Leksand var det nämligen roten som utförde kommunalt och offentligt arbete.⁷⁹ Utgifterna till sådana gemensamma angelägenheter gjordes framförallt in natura fram till början av 1800-talet, men i mitten av 1800-talet i form av avgifter som betalades med myntpengar. I Leksand fanns vid sidan av roten socknen som ansvarade för utgifter till präst, kyrka och kommun.

Att skatten betalades kollektivt är något som sägs ligga till grund för byns sammanhållning. Tidigare fanns bondelag, fram till ungefär 1530-talet, som betalade markgäld och skogsskatt kollektivt. Det betydde att om gårdarnas antal ökade avlastades de övriga medlemmarna. Även när det gällde kol och ved, som skulle betalas i skatt och fraktas, fanns det lagbildningar. Organiseringen i lagbildningar sägs bygga på medeltida principer och en vana att samarbeta. Rotarna i Leksand kan ses som en del i och ett exempel på folkliga lagbindningar med rötter i "de urgamla sederna att arbeta kooperativt i lag under jakt och i viss mån även inom boskapsskötsel och järnhantering – vilka näringar ofta äro byggda på gemenskapssysslor såsom ängalag, fäbolag och hyttlag – och kollektivt dela byte och avkastning".⁸⁰

I Älvdalen var det på fjärdingsstämman som skatten stämdes av. Avstämningen utgick från att de olika karvstockarna fungerade som kvittan på olika slags utfört arbete, som olika gårdar gjort. Ristningarna på dessa flyttades sedan över till andra kavlar, där de sammanställdes, och slutligen användes bokföringsböcker för att hålla ordning på hur mycket var och en var skyldig. Denna process gick till enligt följande:

Fjärdingsmannen hade skatten uppskriven för varje gård, och dessutom hade han en "fjordungsklubba" med fyra sidor. Varje karl i gården skulle i tur och ordning tala om, vilka dagsverken han gjort. Den rotmästare, som "nämnt ut" honom, kontrollerade, om han sade sant, och gjorde samtidigt på bordsskivan ett streck med krita inom sin ruta; rotmästarna hade nämligen med kritstreck delat bordsskivan sig emellan. Samtidigt gjorde fjärdingsman ett streck på den sida av klubban, som hörde roten till. Rotmästarna skrevo upp i böcker, vem av bönderna som var attsatdug, d.v.s. på rest med sina prestationer.⁸¹

79. Granlund (1971) s. 21.

80. Granlund (1971) s. 42. Denna syn ligger i linje med Erixon (1929), där det hävdas att den organiseringsprincip som ligger bakom kyrkbåtarnas båtlagsorganisation kan spåras till vikingabåtslagen.

81. E.U. 12147.

På Sollerön användes ett förhållandetal, som Granlund väljer att kalla det. Själva enheterna uttrycktes i skillingar och runstycken som visade varje rotebondes skyldigheter. Varje rote skulle ansvara för en soldat och rotens totala skyldighet var specificerat i riksdaler, skillingar och runstycken. För att räkna ut varje jordägares del i roten togs utgångspunkten i rotens totalt ägda jord och sedan räknades varje jordägares del fram, baserat på hur mycket jord de ägde i förhållande till rotens totala jord. Eftersom rotens totala skyldighet uttrycktes i monetära enheter, kunde varje jordägares skyldighet, som del av roten, uttryckas i skillingar och runstycken. För att hålla ordning på dessa skyldigheter i skillingar och runstycken gjordes ristningar i trästickor eller trätavlor. Detta förhållandetal användes inte bara för att uttrycka skyldigheter mot soldat, utan även för andra gemensamma skyldigheter. Granlund ger följande redogörelse av hur det gick till när skulderna stämdes av och förklarar betydelsen av att varje jordägares del i roten uttrycktes som ett förhållandetal.

Häri ligger orsaken till att vars och ens skillingar och runstycken blivit förhållandetalet, efter vilket offentliga prestanda och offentlig delaktighet kom att beräknas. Det vedlass av rotkavlar, som huvudbönderna hopade i räknestugan utgjorde hela socknens åker och slog, omräknad till skillingar och runstycken, inristade i tre kolumner efter varje och efter varje ägares bomärke med hemmagjorda romerska siffror. Och sedan kunde räkningen börja. Huvudbonden, som haft en stilla uppgörelse med sina rotebönder om vilka sockenarbeten de utfört under året och därvid nästan regelbundet fått lägga till ett postscriptum "För förglömt arbete" har sina konton i ordning. För varje arbete finns en fast värdering, som växlat under tidernas lopp. Var bys rotar redovisa för sig och slutsumman räknas så småningom ut. Då "skultas årsgången" d.v.s. då bestämmes utdebiteringen per skatteskillning och då blev rest och behållning fördelad rotarna emellan och inom roten bönderna emellan. Men de tal, som utsattes, vore endast jämförelsetal. Det betydde ej kontanter, utan den som hade största resten var i första hand skyldig att göra "talsarbete". De som hade stor behållning fingo nöja sig med hedern därav, uträknad i allmänna bråk intill $\frac{1}{4}$ runstycken. År 1862 beslöts på sockenstämman en allmän vidräkning med de restskyldiga. Härvid bestämdes, att 40 skilling skulle anses för en riksdaler, om de betalades kontant, och vid ett återarbete, som utgjordes in natura, skulle varje dagsverke beräknas till en riksdaler Rgs.⁸²

Hur runstycken och skillingar användes för att uttrycka förhållandetal och jämförelsetal är exempel på hur räknepengar fungerade. Karvstockssystemets räknepengar gjorde det möjligt att upprätta listor, göra jämförelser och fördela skyldigheter på ett egalitärt sätt. Sådana räknepengar kunde resa mellan olika pinnar. Det gör att ett missat dagsverke för vägarbete kunde översättas och jämföras med andra medlemmars insatser och summeras på en annan pinne, där totala skyldigheter och rättigheter balanserades. Det gjorde att skulder i form av ett kvantifierat värde kunde betalas igen, antingen kontant eller med dagsverken.

Granlunds beskrivning av avstämningsmötet är en skildring, som inte har så mycket att göra med kontroll och styrning från distans, utan mer ett möte där deltagarna var närvarande och kunde kontrollera varandra direkt. Räknepengar gjorde det möjligt att fördela skyldigheter egalitärt, men även att kontrollera och utkräva ansvar under sådana lokala möten.

Något som är ytterligare intressant när det kommer till lokala pengar är att det, enligt Granlunds redogörelse, verkar varit på stämman som värderingen av olika slags arbeten bestämdes. Därtill var det på stämman som värdet på pengar och dagsverken justerades, för att ge möjlighet för rotens medlemmar att betala sina skulder.⁸²

Sammanbindningen av pengar, kreditnätverk och sociala relationer

De olika exemplen på lagbildningar och lokala pengar som tagits upp i denna uppsats visar hur karvstockarna upprättade förbindelser mellan pengar, creditsystem och sociala relationer genom att gårdarna ristade in sina bomärken, vilket kan ses som ett kontrakt, som talar om vilka skyldigheter och rättigheter de olika gårdarna hade till det gemensamma. Sedan gjordes ytterligare ristningar för att hålla ordning på om deltagarna uppfyllt sina skyldigheter och/eller hur mycket de använt sina rättigheter. Avstämningsarna gjordes årsvis.

Denna sammanbindning innebär att varken pengar, sociala relationer eller creditsystem kan förstås isolerat från varandra. När det gäller lagbildningarna i och runt byn är sammanbindningen särskilt intressant för att förklara pengars effekt på sociala relationer, men även när det gäller trögheter i utvecklingen av creditsystem.

82. John Granlund, "Bygdelag och Byalag", i Gösta Berg & Sigfrid Svensson (red.), *Gruddbo på Sollerön: En byundersökning* (Stockholm 1938) s. 145–146.

De olika lagbildningarna som förekom i och runt byn kan ses som exempel på hur lokala pengar skapade sociala möjligheter för samarbete, ofta för specifika uppgifter. Ett tydligt exempel är den enklaste formen av karvstockar, nämligen kavlen som gick runt bland gårdarna i byn och talade om vem som stod på tur att genomföra en viss uppgift. Exempel på andra lagbildningar som bildades för specifika uppgifter var de för kyrkobåten, kvarnen och sågen. Dessa lagbildningar var komplexare, vilket skulle kunna förklara att räknepengarna uttrycktes i monetära mått, i stället för som tidigare enklare samarbeten, där man räknade med dagsarbeten eller halvstop brännvin.

Men även om myntenheter användes som räknepengar i vissa lag, fick den som låg efter oftast betala igen sin skuld med just brännvin eller bidra med extra dagsverken det kommande året. En karaktäristisk egenskap hos lagbildningarnas pengar är just att de inte kan flyttas utanför by- eller andra lagbildningar. Lokala pengar är just lokala. De är värde-mätare kopplade till skyldigheter och rättigheter och kan definieras dels som medlemmens skuld till byn, roten, socknen eller en specifik lagbildning, men även som medlemmens fordran på en lagbildning.

Byorganiseringens lokala pengar hade sociala effekter som påminner om nutida *community currencies*. Nämligen stimulering av lokalt utbyte, stärkt grannsamverkan och funktionen som en avskiljare från en kapitalistisk ekonomi utanför byn. Karvstockarna definierade ju gränsen för vilka som ingick i ett lag och vilka som stod utanför och de lokala pengarna var kopplade till just specifika uppgifter i och runt byn.

Att lokala pengar är sammanbundet till sociala relationer på det sättet, skulle kunna förklara trögheten i övergångar från de lokala informella kreditnätverk, som upprätthölls av karvstockarna, till de mer operativare kapitalistiska kreditnätverken. Tidigare ekonomisk historisk forskning skildrar utvecklingen av finansiella nätverk kopplat till cirulerande mynt och ränta, och vilka effekter de hade på sociala relationer. När creditsystem och pengar gjorde ackumulation och centrering av pengar möjligt, blev det större skillnad i förmögenhet inom olika sociala grupperingar och maktrelationer förändrades. Mot denna bakgrund är det intressant att se hur lagbildningarnas lokala pengar kunde avskilja och upprätthålla en lokal ekonomi, byggd på egalitära principer, från en yttre ekonomi, med tillhörande hot om inflation, skuldfällor och ogynnsamma maktrelationer.

Att lokala pengar har komplexa förbindelser till sociala relationer och kreditnätverk ligger i linje med synen på människan som kulturvarelse som komplement till transaktionskostnadsteorin, vilket bland annat lyfts fram i Anders Perlinges studier om informella creditsystem.

Karvstockssystemet med tillhörande räknepengar var grundläggande för byorganiseringens olika lagbildningar. Att ersätta byorganiseringens lokala pengar med andra former av pengar och creditsystem skulle ha krävt en förändring av byorganisationen.

Men ett visst redovisningssystem med en viss typ av räknepengar kan även innebära trögheter för förändring i sociala relationer. Med hjälp av inristningar över gjorda dagsverken kunde dagsverken utförda av män, kvinnor, häst och vagn översättas till ett summerbart mått. Men i denna översättning var kvinnor och mäns arbete olika värt. Att räknepengar genom karvstockarna kopplades till kategoriseringar av människor i kön skulle därför mycket väl kunna förklara trögheter i förändringar även av sådana sociala relationer.

De lokala pengarnas effekter måste även förstås mot bakgrund av hur avstämningarna gjordes. Byns karvstockar och lokala pengar hade helt andra performativa egenskaper än vad som vanligtvis brukar tillräknas redovisning och pengar: möjliggörande av ett system, som bygger på kontroll och styrning från distans och där en mindre grupp människor har mer makt än andra. De lokala pengarna möjliggjorde i stället styrning och kontroll i det lokala. De möjliggjorde demokratisk översyn, ömsesidiga utbyten och viss flexibilitet i hur skulder kunde betalas tillbaka. Just räknepengar gjorde det möjligt att vid avstämningar diskutera olika sätt som skulderna kunde betalas tillbaka. Det vill säga det handlar om avstämning som byggde på värde-reciprocitet i stället för ersättning av ett visst objekt med samma objekt.

Det var vanligt att böter angavs i myntenheter, men när böter skulle utdelas fick ofta de skyldiga göra extra dagsverken i stället för att betala i rena mynt. Vad värdet var på dagsverken i förhållande till myntenheten verkar ha bestämts just på stämmorna.

Årliga avstämningar och uppföljningar gjorde att risken för skuldfällor orsakade av räntor och okontrollerade skulder reducerades. Detta medförde även, medvetet eller inte, att creditsystem som byggde på lokala valutor minskade risken för inflation. Det förekom att skulder till det gemensamma summerades och stod kvar kommande år, men i

traditionell byorganisering verkar det skett en total avstämning, där den som skulle böta fick göra det direkt i form av brännvin, som sedan dracks upp gemensamt, i en ritual, där den som bötat togs in i gemenskapen igen. Därigenom är brännvinet ett exempel på en social valuta⁸³ med en smörjande effekt på relationer, men som är kopplat till andra lokala valutor.

Byorganiseringens pengar, kreditsystem och sociala relationer bör därför ses som sammankopplat med de årliga avstämningarna, som fungerade i demokratisk anda, och ömsesidig lokal kontroll – något som kunde hotas vid införandet av pengars rörlighet, kapitalackumulation, kreditverksamhet över större geografiska områden och att maktrelationerna förändrades.

Denna studie visar på behovet av ett redovisningshistoriskt perspektiv som sätter fokus på hur pengar, kreditnätverk och sociala relationer är sammanbundna. Ett sådant perspektiv är lämpligt för att förklara att pengar alltid har ett komplext förhållande till sociala relationer. Detta i sin tur kan förklara trögheter i såväl utvecklingen av kreditsystem som sociala relationer. Samtidigt visar studien om karvstockar på lokala pengars betydelse för uppkomsten av en mångfald av samarbetsformer, i varje fall när det gäller specifika uppgifter och inom begränsade geografiska områden.

83. Graeber (2012).

Notches on wooden sticks: the role of non-coin money in village organization

Local money in the form of notched sticks played a significant role in self-regulated organization of exchange in villages in 16th- and 17th-century Sweden. This kind of money is an example of non-coin money that only existed as money of account, or more precisely only as notches on wooden sticks (tally-sticks).

The article argues that it is impossible to speak of local money as an isolated unit. Instead, the money symbolized by notches was interwoven with credit-networks and social relations. This helps to explain how local money made cooperation possible. Moreover, the local money of account was connected to credit systems and social relations, which explains why adoption of modern credit forms as well as changes in social relations were slow to develop in many localities.

Using a perspective based in accounting history and anthropology, which sees money as credit, this article contributes to heterodox theories of money that seeks to explain the functions and social relations of different kinds of money.

The money system linked to the notched sticks can be seen as variation of today's community currencies that make different social actions possible and which are constructed for special purposes. Often one stick was created for a specific activity. In other words, the farmers created their own money for different purposes. For example, there were turn-taking sticks for ploughing snow, feeding the bull, delivering the post or providing transportation for the local clergy etc. Such sticks were often connected to sticks that recorded failure to deliver services. Persons who had not done their daily work had to do more days of work in the future. Other sticks could be used to remember and calculate how much timber or workdays different farms contributed to buildings such as the common mill or saw and how much of it was used. Such sticks made it possible to calculate and ensure that rights and obligations were distributed according to egalitarian principles. In such cases money as notches was used as calculative money and made possible value reciprocity.

The article is based on ethnographic and historical literature together with the Nordic Museum's collection of notched sticks, including information about their usage; the Nordic museum's questionnaires about village organization in the beginning of the 20th century; and private research archives.

Keywords: local money; money of account; community currencies; heterodox theories of money; village organization; tally sticks; notched sticks